

фактах та подіях, вона правдивіша, а значить, — і доцільніша, коли подається самими очевидцями подій.

А. Лотоцький брав участь у знаменитому рейді усусусів по Наддніпрянській Україні від лютого до жовтня 1918 року. Про перебування свого загону на Великій Україні автор залишив спогади-мемуари. З недовірою і відчуженням зустрічали селяни австрійців, але побачивши завзяту діяльність аматорського січового драматичного гуртка, роботу читалень стрільців-учителів, які розповідали про історію України, вчили дітей письму, знайомили з творами українських письменників, зустрівши серед бійців освічених, національно свідомих співвітчизників, — зріднилися і щиро полюбили галицьких усусусів. А. Лотоцький стверджує, що селяни пізнали щиру, безкорисливу працю стрільців, які влаштовували концерти на честь Шевченка, Франка й інших, організовували театр, в якому грали і фахові актори-стрільці (між ними І. Рубчак), й аматори. Стрільці-вчителі взялися відразу вчити місцевих дітей. Селяни спершу неохоче віддавали дітей в українську школу, але після кількох лекцій ситуація змінилася на краще. Крім того, УСС виголошували відчити для селян — реферати про Україну, її минуле та про різні українські справи. Зворушливим було прощання селян-наддніпрянців з усусусами, вони зі сльозами на очах просили: «Лишіться в нас, у нас вам добре буде!» Та просили ті самі селяни, що спершу не дуже привітно приймали стрільців та вважали їх за «австрійців» [5, 18].

Яскравим є такий спогад А. Лотоцького: «Тут пригадується мені один момент. Сиджу я з товаришем на квартирі. Він грає на цитрі козацькі пісні та співає. Нараз тихо відчиняються двері і на порозі стає наш старий господар... І очі старого станули в сльозах. Галицький усусус приніс на степи старому нащадкові запорожців назад те «Євшан-зілля», що його тамошня молодь, задурманена московською школою, вже забула, воліла співати московських простацьких пісень» [5, 17]. Згадані мемуари є важливою віхою у відтворенні ролі січового стрілецтва в розвитку української історії.

Про яскравий слід січової слави свідчить і пам'ять наших сучасників. Історію мужньої української армії із захопленням вивчають наші учні, багато пісень про січовиків залюбки співають діти по всій Україні і в еміграції. Воїном цієї сміливої, ідейно спрямованої армії Українських Січових Стрільців, активним громадсько-просвітницьким діячем був й А. Лотоцький. Він, як і М. Угрин-Безгрішний, були дуже шанованими в повіті людьми, а молодь гордилася своїми вчителями, вважали їх героями національно-визвольної війни [4].

Стрілецька творчість, організатором і творцем якої був й А. Лотоцький, — великий здобуток нашої культури. Патріотизм галицької молоді 20–30-х років виховувався значною мірою завдяки стрілецькій творчості, живому спілкуванню з учасниками визвольних змагань, на ідеї продовжити і завершити розпочату ними справу, справу державотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. АЛ — МУБ. Дещо про українську літературну мову // Червона Калина. — 1917. — Май. — С. 4–8, 13–15.
2. Гей, там на горі «Січ іде!»: Пропам'ятна книга «Січей» / Упоряд. К. Трильовський. — Едмонтон, 1965. — 436 с.
3. Звіт дирекції приватної Гімназії з укр. мовою викладання за рік шкільний 1912/13. — Львів: Накл. Гімназ. Комітету, 1912. — 94с.
4. Коритко Р. Рогатинські побратими // Літопис Червоної Калини. — Львів, 1997. — С. 31–36.
5. Лотоцький А. З культурної праці усусусів // Календар Просвіти на 1936. — Львів: Просвіта, 1936. — С. 14–19.
6. Салига Т. Ю. Продовження. — Львів: Каменярь, 1991. — 253 с.

Ніна СЛЮСАРЕНКО

І. Г. ТКАЧЕНКО ПРО ТРУДОВУ ПІДГОТОВКУ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У статті проаналізовано спадщину видатного українського педагога І.Ткаченка та представлено його погляди на організацію трудової підготовки підростаючого покоління в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

На всіх етапах розвитку вітчизняної загальноосвітньої школи значну увагу науковців та педагогів-практиків привертає трудова підготовка учнів. Одні з них намагаються віднайти шляхи більш ефективного здійснення даного процесу, подолати численні перешкоди, які виникають при організації трудової діяльності школярів, інші не надають цій проблемі особливого значення або ставляться до неї, як до другорядної.

Завдяки першим (серед них, передусім, варто назвати таких учених, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко, О. Захаренко та ін.) досить детально розроблено та апробовано в загальноосвітніх школах України в різні історичні періоди структуру, зміст, форми, методи та засоби трудової підготовки учнів. Зазначене підтверджують дослідження А. Вихруща, С. Дем'янчука, М. Левківського, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Г. Терещука, Д. Тхоржевського та ін.

Разом із тим спадщина І. Ткаченка та його погляди на організацію трудової підготовки учнів, на нашу думку, висвітлені ще недостатньо. Це і стало **метою** даної публікації.

І. Ткаченко (1919–1997) працював директором Богданівської середньої школи Знаменського району Кіровоградської області у 1944–1979 роках. Він був — заслуженим учителем України, Героєм Соціалістичної Праці, кандидатом педагогічних наук [3].

Зауважимо також, що в Богданівській школі постановка трудового навчання і виховання була, як вважав В. Сухомлинський, навіть кращою ніж у Павлівській. Зокрема, Василь Олександрович «захоплювався досягненнями богданівського директора в організації роботи учнівської виробничої бригади, яка обробляла понад 100 гектарів землі, мала свої трактори, сівалки, автомобілі» [1, 21].

Таке ставлення видатного педагога ґрунтувалося на тому, що учнівська виробнича бригада, яка існувала в Богданівській школі з 1957 року (одна з перших в УРСР та СРСР), мала значні успіхи. Члени цієї бригади не лише обробляли (засівали, доглядали, збирали врожай) ділянки, а й проводили досліди, самостійно працювали на техніці.

Колгосп «Батьківщина» виділив під навчально-дослідне поле бригади окрему земельну ділянку площею 110,5 гектарів, повністю забезпечив її засобами механізації для здійснення всієї системи агрозаходів [2, 13].

Іван Гурович разом із своїми вихованцями та педагогічним колективом школи створив «навчально-дослідне поле на землі, виділеній колгоспом, виплекав у душі ідею зразкового учнівського колективного господарства, що було на той час вершиною у системі трудового виховання старшокласників, новим словом у педагогіці, у методиці роботи за інтересами зі школярами» [6, 34].

Директор школи вважав, що ефективна діяльність бригади можлива при наявності наступних компонентів:

- забезпечення на практиці наукової і господарської спрямованості виробничих процесів;
- здійснення суспільно-політичного виховання під час виконання трудових завдань;
- організація табору праці та відпочинку на період літньої виробничої практики;
- поєднання матеріальних і моральних стимулів в процесі організації змагання всередині бригади;
- виконання трудових завдань, наскільки це можливо, за допомогою механізмів (машин);
- систематичний облік праці у повній відповідності з науково обґрунтованими нормами праці, ведення цього обліку у спеціально оформленій книжці члена учнівської бригади;
- організація і проведення сільськогосподарської виставки і свята врожаю [2, 9].

Історія свідчить, що всі названі компоненти були наявні в діяльності учнівської виробничої бригади Богданівської школи. Саме тому вона була найкращою. Це підтверджує, наприклад, те, що восени 1959 року на першому зльоті учнівських виробничих бригад, який відбувся в Кіровограді, вона посіла перше місце, а також те, що її досвід вивчало чимало загальноосвітніх закладів республіки та Союзу [1, 23].

Діяльність учнівської виробничої бригади посідала чільне місце в системі трудового виховання Богданівської середньої школи. «З одного боку, бригада стала підрозділом місцевого колгоспу, виконувала весь комплекс сільськогосподарських робіт. При цьому учні переконувалися у практичній значущості здобутих знань, що слугувало розвитку їхніх пізнавальних сил та інтересів. Тим паче, що результати роботи на полях і тваринницьких фермах часто використовувалися в навчально-виховному процесі, на уроках з майже всіх

предметів. З другого боку, діяльність бригади організовувалася на науковій основі. Учні не просто вирощували врожаї різних культур, доглядали за тваринами, а й вивчали технологію виробництва, шукали шляхи підвищення родючості ґрунту. Під керівництвом учителів, спеціалістів колгоспу та працівників обласної дослідної сільськогосподарської станції вони експериментували, ставили досліди і за їх результатами розробляли рекомендації, до яких прислухалися дорослі та використовували в колгоспному виробництві» [4, 39].

Як бачимо, діяльність учнівської виробничої бригади Богданівської школи, як до речі і праця учнів 1–10 класів, носила дослідницький характер. Сільськогосподарському дослідництву І.Ткаченко надавав такого ж великого значення як В.Сухомлинський. Більш того він висловлював думку, що «виховна доріжка» кожного учня повинна мати таку послідовність:

1) перший етап сільськогосподарського дослідництва — навчально-практичні досліди (розраховані на учнів зі слабкою підготовкою);

2) другий етап сільськогосподарського дослідництва — навчально-пізнавальні досліди (розраховані на учнів, які мали глибоку теоретичну і практичну підготовку з біології, хімії, основ сільськогосподарського виробництва);

3) третій етап сільськогосподарського дослідництва — навчально-творчі досліди (розраховані на учнів, які виявляли особливий інтерес до професії агронома) [10].

На це звертає увагу дослідник спадщини Івана Гуровича А. Іванко, який також нагадує сучасникам мінімальні умови, які були виділені в Богданівській школі, описані директором у статті «Питання трудового виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» та визначали ефективність методики виховання в учнів активної життєвої позиції. Ось вони:

1) висока якість кожного уроку, спрямування його на збагачення пам'яті учнів новими знаннями і розвиток їхнього інтелекту, формування високих моральних якостей, практичних умінь і навичок застосування теоретичних знань для вирішення завдань навчального і виробничого характеру;

2) практична участь кожного учня в роботі гуртків відповідно до його особистого інтересу і діапазону цікавості, а також виходячи з характеру виробничої праці у сфері сільськогосподарського виробництва;

3) персональні завдання вихователя з метою включення кожного школяра в практичну роботу по здійсненню конкретного виховного заходу, що проводиться в колективі, і виховання в нього певних моральних якостей;

4) постійна співдружність (моральна, професійна) школяра зі своїм наставником;

5) трудове і духовне спілкування школярів з колективами, передовиками виробництва, раціоналізаторами і винахідниками [1, 8].

Як бачимо, кожна з вищезазваних умов так чи інакше передбачає залучення учнів до практичної роботи, формування у них практичних умінь і навичок, відповідних моральних якостей тощо. Це закономірно, адже розумне поєднання виробничої діяльності та гармонії моральних відносин І.Ткаченко вважав одним із завдань трудового виховання [1, 38].

Дбаючи про вихованців та намагаючись, щоб кожен із них відчув задоволення від трудової діяльності й обрав головний напрямок у своєму житті, І.Ткаченко сформулював чинники, які визначають ефективність виховання в учнів свідомого ставлення до праці та ефективність співпраці вчителя й учнів. До перших він відносив, зокрема, наступні:

– наявність навчально-дослідного господарства учнівської бригади і табору праці та відпочинку як матеріального і педагогічного середовища для проходження виробничої практики;

– практична участь учнів 9–10 класів в сільськогосподарському дослідництві;

– складання науково обґрунтованого річного плану і графіку роботи учнівської виробничої бригади в навчально-дослідному господарстві з урахуванням особливостей виробничих періодів;

– відповідність системи суспільного виховання змісту та характеру трудових завдань;

– систематичний облік праці у відповідності до науково обґрунтованих норм праці, ведення цього обліку в спеціальній книжці члена учнівської бригади;

– виконання трудових завдань переважно засобами комплексної механізації;

– правильне поєднання трьох ліній керівництва трудовим колективом учнівської виробничої бригади (педагогічний контроль з боку школи, науково-господарський з боку колгоспу та учнівські органи управління) та ін. [7].

А серед других вважаємо за необхідне назвати, насамперед, такі: улюблений вид праці для кожного вихованця; колективна праця вихованців як єдине ціле трудового процесу; органічна єдність праці і виховання школярів та ін. [1].

За умов дотримання названих чинників, а також чинників, які мають вирішальний вплив на свідомий вибір школярами сільськогосподарських професій, можна досягти неабияких успіхів у трудовій підготовці підростаючого покоління. Серед чинників, що впливають на свідомий вибір школярами сільськогосподарських професій, наступні:

– проведення теоретичних занять і семінарів з основ природничих наук і трудового навчання, включення виробничого досвіду учнів у зміст уроків;

– безпосередня і постійна участь старшокласників у продуктивній сільськогосподарській праці й моральне задоволення від результатів праці, її суспільне значення;

– правильна організація і хороша технічна оснащеність праці, що забезпечує учням можливість виявляти свої знання, здібності, максимально задовольняти допитливість;

– постійна популяризація досвіду вчених-селекціонерів, знаних механізаторів країни, новаторів і передовиків сільськогосподарського виробництва, їх ставлення до праці;

– дослідництво. Участь усіх старшокласників у проведенні виробничих дослідів з рослинництва і тваринництва;

– моральний авторитет і матеріальні умови, які створено в колективному господарстві для молодих спеціалістів сільського господарства;

– ознайомлення учнів з комплексною механізацією, електрифікацією і автоматизацією виробничих процесів, прогресивними технологіями і науковою організацією праці [1, 70].

Як бачимо поміж іншого Іван Гурович дбав про наукову організацію дитячої праці. Зокрема, він висловлював думку про те, що «наукові основи організації праці дітей закладаються на уроці, одним з критеріїв ефективності якого є рівень організації праці учнів в процесі пізнавальної діяльності» [1, 73]. Педагог також вважав за необхідне «поступово впроваджувати наукову організацію праці в усі ланки виробничої діяльності бригади» [1, 91].

Досвід своєї школи І.Ткаченко висвітлив у значній кількості наукових праць. Його спадщина цілісна та багатогранна. Багато робіт присвячено трудовому навчанню і вихованню. Серед них чільне місце посідають книги «Трудове виховання старшокласників» (1971 р.) і «Богданівська середня школа імені В.І. Леніна» (1975 р.). Це своєрідний звіт про роботу Богданівської школи де, як підкреслює О.Савченко, «визначились ефективні шляхи і методи формування знань в учнів і підготовки їх до трудової діяльності в сфері сільськогосподарського виробництва» [5, 108].

Окрім названих робіт з-під пера педагога вийшли такі книжки: «Навчально-виробнича і виховна робота в учнівській виробничій бригаді» (1964 р.), «Ростим молодих земледельців» (1967 р.), «Ростимо молодих хліборобів» (1967 р.), «Трудовое воспитание учащихся» (1978 р.), «Творче використання ідей В. О. Сухомлинського з питань трудового виховання в сільській школі. З досвіду роботи педагогічних колективів Кіровоградської області у 50–70-ті роки» (1994 р.) — у співавторстві з Н. Ангелуцою. У них та в значній кількості статей, написаних І.Ткаченко, висвітлено багаторічний досвід Богданівської середньої школи, зокрема з трудового навчання і виховання учнів.

Спадщина педагога та його погляди на організацію трудової підготовки учнів мають надзвичайну актуальність. На цьому наголошують багато сучасних науковців. Зокрема, Б. Хижняк у передмові до роботи А. Іванка «В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних систем» пише: «І. Г. Ткаченко науково обґрунтував інтегративні зв'язки предметів трудового навчання з викладанням не лише дисциплін природничо-математичного циклу, а й суспільно-гуманітарного, що сьогодні дуже важливо у зв'язку зі схваленням Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), де старша школа функціонує переважно як профільна» [1, 6].

У статті «Шлях до І. Г. Ткаченка і разом з ним» Б. Хижняк більш детально висвітлює внесок педагога в науку. Окрім вищезазначеного, він відзначає, що Іван Гурович розвинув і перевіряв на практиці сільської школи започатковану В. Сухомлинським методику трудового навчання і виховання; чітко окреслив п'ять важливих положень методики трудового виховання в процесі поетапного здійснення багатоступеневого трудового завдання по створенню матеріальних цінностей для суспільства; зробив доповнення до основних положень лекційно-практичної системи навчання, застосування її для виробничого навчання і гуманітарних наук; науково обґрунтував підвалини трудового навчання і виховання, фундамент його майбутнього розвитку як в процесі виробничого навчання, продуктивної праці в умовах трудових об'єднань старшокласників, так і в позакласній роботі в учнівських наукових об'єднаннях [11, 75].

Таку оцінку діяльності педагога можна знайти в багатьох публікаціях, що підтверджує важливість спадщини І. Ткаченка для сьогодення та вказує на необхідність детального її вивчення та впровадження, зокрема в сучасну систему трудової підготовки підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванко А. Б. В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних систем (2-е видання). — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. — 60 с.
2. Іванко А. Б. Освітня діяльність та педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — 188 с.
3. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. — К.: Пед. думка, 2001. — 516 с.
4. Розенберг А. Я. Педагог з великої літери // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 37–40.
5. Савченко О. Я. І. Г. Ткаченко. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна // Радянська школа. — 1976. — № 7. — С. 107–108.
6. Скалько С. Л. Степовик, закоханий у ліс // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 33–36.
7. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна. — К.: Рад. школа, 1975. — 276 с.
8. Ткаченко І. Питання трудового виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Серп і молот. — 1979. — 8 серпня.
9. Ткаченко І. Г. Сільська школа, її середовище, проблеми і перспективи // Серп і молот. — 1983. — 23 серпня.
10. Ткаченко І. Г. Трудовое воспитание учащихся (Из опыта работы Богдановской средней школы). — К.: Знание, 1978. — 48 с.
11. Хижняк Б. П. Шлях до І. Г. Ткаченка і разом з ним // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 68–81.

Юрій ЩЕРБЯК

РОЗВИТОК БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ І ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1946 РР.)

У статті аналізується розвиток богословської освіти і шкільництва в Галичині у період Другої світової війни (1939–1946 рр.). Розглядається педагогічна спадщина представників українського духовенства, в якій аналізується концептуальні засади морально-релігійного виховання. Зроблений висновок про високий розвиток української богословської освіти та національного шкільництва, спрямованих на дотримання засад християнської моралі і національних цінностей у повсякденному житті.

Сучасну українську освіту характеризує тенденція до формування нової педагогічної парадигми. У виховному процесі виникають проблеми, які не можуть бути розв'язані в рамках існуючої моделі загальноосвітньої школи. Змінюється розуміння суті процесу виховання. Це завдання висуває на перший план потребу розробки методологічних основ морального виховання як вагомого засобу соціалізації особистості, інтегрування її у систему суспільних відносин, побудованих на засадах рівності, відповідальності, толерантності, почуття власної гідності. Водночас справжнє відродження української нації, розвиток українського